

INSON NUTQIY FAOLIYATINING PSIXOLOGIK VA LINGVISTIK JIHATLARINI TAHLIL ETISH MASALALARI

Gulrux Babayeva Namazovna

Samarqand viloyati Narpay tumani 14-maktab psixologi

Xoliqova Dilshoda Uralovna

*Samarqand viloyati Narpay tumani 14-maktab ona tili va adabiyoti fani
o'qituvchisi*

Annotatsiya: Psixolingvistika nutqning shakllanishi va uni idrok etish qonuniyatlari haqidagi fan bo'lib, u nutqni shakllantirish jarayonlarini, shuningdek, uni til tizimiga muvofiq ravishda idrok etish masalasini o'rganadi. Chunki psixik jarayonlar: sezgi, idrok, xotira, tafakkur, xayol, nutq, diqqat kabilarning barchasi o'zga tilni o'rganishda, nutq shakllanishida asosiy faoliyat hisoblanadi. Shuning uchun psixolingvistika nafaqat so'zlarni tushunish, idrok etish, ona tilini o'rganilayotgan chet tilga ijobiy va salbiy ta'sirini o'rganadi, balki o'quvchining ruhiy olami, mashg'ulotlar jarayonida til o'rganishga qiziqishi, ko'nikmalar integratsiyasidagi qiyinchilaklari bilan ham shug'ullanadi.

Kalit so'zlar: Psixolingvistika, nutq, ruhiy olam, integratsiya, idrok etish,

KIRISH

Bugungi kunda jahon talablariga javob beradigan darajada til o'qitish masalasi davlat siyosatining ustuvor masalalaridan biriga aylandi. Bu sohani sifatli rivojlantirish maqsadida qabul qilingan chet til o'qitish bo'yicha qaror va farmonlar sifatli ta'lim berishga asos bo'ldi. Ta'lim jarayonini zamonaviy texnologiyalar bilan olib borish o'quvchining bilish jarayonidagi faolligini oshiradi, chet tiliga nisbatan motivatsiya uyg'otadi. Til haqiqatan ham aloqa vositasi. Ammo uning yordamida o'quvchilar bir-birlari bilan o'zaro ruhiy jihatdan aloqaga ham kirishadilar, o'zaro axborot almashadilar, bir-birlariga ta'sir o'tkazadilar, har bir so'z va tushunchalarni his qiladilar, xulosa chiqaradilar. Qanday til bo'lishidan qat'iy nazar o'qituvchida pedagogik va psixologik ko'nikmalarning bo'lishi talab etiladi. Albatta, chet tilni o'qitish metodikasi uchun nutqni rivojlantirish va uning psixologik jarayonlarni bilish, o'rganish muhimdir. Natijaga erishish uchun esa inson psixologiyasiga e'tibor berish, uni pedagogika, lingvistika bilan qo'shaloq holda o'rganishni tashkil etish maqsadga erishishning birdan bir yo'li hisoblanadi. O'qitish qonuniyatlarining didaktik tamoyillarga asoslangan holda tashkil etish uchun, albatta, innovatsiyaga asoslanish zarur.

Psixolingvistika – inson nutqiy faoliyatining psixologik va lingvistik jihatlarini o'rganuvchi fan bo'lib u o'quvchining tili va nutqini rivojlantiradi hamda o'quvchining

ruhiyati va dunyoqarashini umumlashtiradi, uni o'rganishda beriladigan bilimlar o'quvchilarni his qila olishiga, idrok eta olish, esda saqlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan bo'lishi lozimligini ko'rsatdi. Nemis tilida beriladigan mavzularning xususiyatidan kelib chiqib, u o'quvchining psixofiziologik va psixosotsiologik xususiyatlariga mos holda berilishi, shuningdek, ma'lum faktlar, tushunchalar, qoidalar va uzluksizlikni hisobga olgan holda bilimlar tahlil qilinishi zarur. Nemis tilini o'qitishda o'quvchilarning ta'limiy kompetentsiyani rivojlantirish o'quvchilarni qo'llab-quvvatlash va motivatsiyaga asoslangan bilim berishiga bog'liq.

Psixolingvistikaning tadqiq ob'yekti nutqiy faoliyat jarayoni, nutq birliklari ekan, uni metodik jihatdan o'rganishda biz ham nutqiy faoliyat jarayonini amalga oshirishni ob'yekt qilib olamiz. Chunki til o'qitishda axborotni tinglovchiga yetkazish, so'zlovchi va uni qabul qiluvchining ruhiyati kabi masalalarni o'rganish muhim hisoblanadi. A.A.Leontyev tomonidan berilgan eng zamonaviy ta'rif turli nuqtai nazarlarni umumlashtira oladi: "Psixolingvistika predmeti, bir tomondan, shaxsning nutq faoliyati tizimi va funktsiyalari bilan aloqadorligi, boshqa tomondan esa, insoniyat olamining "shakllangan" tasviri bo'lgan tildir".

Nemis tilini o'rganishda o'quvchining psixologik rivojlanish qonuniyatlarini bilish va shu asosda bolalarni kuzatish; ta'lim jarayonida psixologik-pedagogik metodlardan foydalanishning ahamiyati va imkoniyatlarini aniqlash asosiy vazifalarimizdan biri sifatida belgilanib, o'quvchi nutqiy mexanizmlarini til tizimi bilan o'zaro aloqadorligini o'rganish vazifa sifatida tahlil etilgan.

Psixolingvistika nafaqat so'zlarni tushunish, idrok etishni, ona tilining o'rganilayotgan chet tilga ijobiy va salbiy ta'sirini o'rganadi, balki o'quvchining ruhiy olami, mashg'ulotlar jarayonida til o'rganishga qiziqishi, ko'nikmalar integratsiyasidagi qiyinchiliklar bilan ham shug'ullanadi. Shuningdek, chet til o'qitishni hayotiy lashtirish zarurligi, tilni puxta o'rganish uchun kishining idroki, tildan muloqot vositasi sifatida foydalana olishi, o'z milliy qadriyatlarini his qila olishi kabilar belgilangan. R.M.Frumkina ta'kidlashicha, tilni ruhiy hodisa sifatida o'rganilsa va o'qitish jarayonida o'qituvchi introspektsiyadan, ya'ni o'quvchi o'z xatolarini tushinib yetishi va to'g'rilay olish qobiliyatiga ega bo'lishi, aqliy moslashuvining shakllanishi samarali ekanligini anglatadi

Har bir darsda o'qituvchi psixologik jarayonlarning qismlarini ajratishi lozim bo'ladi. Jumladan, berilgan matnning yoki so'zning o'ziga xos jihatlarini idrok etish, uning mazmunini anglab yetish, asardagi ta'sirchan so'zlarni xotirada saqlab qolish, asar matnidagi so'zlar, iboralarning mazmuni ustida fikrlash, obrazlar, kechinmalarni his etish kabilarga e'tibor qaratish lozim bo'ladi. O'quvchilar muloqot jarayonini amalga oshirishda (chet til o'rganishda) so'z, tushuncha, matnni idrok etishlari, hissiy kechinmalarini anglashlari, millat tuyg'usi kabi jihatlar shakllanishiga erishish

mumkin bo‘ladi, shuningdek, har ikki tildagi berilgan so‘zlarni o‘rganadi hamda ushbu jarayonda bir qancha yutuqqa erishiladi.

XULOSA

Ma'lumki, o'zbek xalqining o'z ruhiy qiyofasi, milliy xususiyati, milliy xarakteri, milliy histuyg'usi, mijozi (temperament), xulq - atvori, xulqi, didi, ta'bi alohida ajralib turadi. O'zbek millatining bilish jarayonlari (sezgisi, idroki, tasavvuri, xotirasi, tafakkuri, xayoloti) qobiliyatining aniq yo'nalishiga qaratilganligi, extiyoji va qiziqishi, milliy ongi o'ziga xos xususiyatlarga egadir. Shuning uchun ham nemis tili darslarida lug'at ustida ishlashda har bir xalqning milliy urf-odatlarini va unda ishlatiladigan so'zlarni qanday qo'llash va undan foydalana olish yo'llarini o'rgatish maqsadga muvofiq bo'ladi. Ta'lim jarayonida har ikki xalqning o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib, nutqda so'zlarni qo'llashga o'rgatish zarur. Chunki psixolingvistikada so'zlashish odoblari, so'zlovchi va tinglovchining madaniylik, til bilish darajasi, his-tuyg'usi o'z aksini topadi. Amaliy kuzatishlar shuni ko'rsatmoqdaki, o'quvchilarning o'zbek va nemis millatiga xos bo'lgan urf-odatlari, milliy xususiyatlarini til orqali o'rganiladi, ijodiy faoliyatlari rivojlanadi. Voqe'likni tasavvur va idrok eta olishlari turli yosh davrlarida turlicha namoyon bo'ladi hamda o'ziga xos vazifalarni bajaradi. O'quvchilarning tabiiy idroklari muayyan vaziyatlarda yaratilgan voqe'likni tasavvur etish bilangina cheklanmaydi. Turli yoshda o'quvchilarning o'quv va ijodiy faoliyatlari yetakchi yoki ikkinchi darajali xarakterga ega bo'lishi mumkin.

Psixolingvistika nutqning shakllanishi va uni idrok etish qonuniyatlari haqidagi fan bo'lib, u nutqni shakllantirish jarayonlarini, shuningdek, uni til tizimiga muvofiq ravishda idrok etish masalasini o'rganadi. Chunki psixik jarayonlar: sezgi, idrok, xotira, tafakkur, xayol, nutq, diqqat kabilarning barchasi o'zga tilni o'rganishda, nutq shakllanishida asosiy faoliyat hisoblanadi. Shuning uchun psixolingvistika nafaqat so'zlarni tushunish, idrok etish, ona tilini o'rganilayotgan chet tilga ijobiy va salbiy ta'sirini o'rganadi, balki o'quvchining ruhiy olami, mashg'ulotlar jarayonida til o'rganishga qiziqishi, ko'nikmalar integratsiyasidagi qiyinchilaklari bilan ham shug'ullanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Леонтьев А.А. Психоллингвистики высказывания / порождение речеведческие единицы.-М., : Эдиториал УРСС, 2003. -312 с.
2. Леонтьев А. А. Язык и речевая деятельность в общей и педагогической психологии / М. : Изд-во Моск. психол.-соц. ин-та ; Воронеж : МОДЭК, 2001 - 444, [3] с.

3. Otayev R. Ruhiy asos talqini. Falsafiy badia. -T.: G‘afur G‘ulom nashriyoti, 1983. 16-b
4. Mirziyoyev Sh. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent: O‘zbekiston, 2017. - B. 157.
4. Хомский Н. Язык и мышление. Перевод с англ. Б.Ю.Городецкого. - М.: Изд. МГУ, 1972. - 34 с.

